

мит/ Засипали осінні зорі (С. 108); *Вже на єдвабі неба осінь/ Гаптує золотом лазур* (С. 90) або ж дієслівні метафори (*Заплющивши повіки хмар,/ Забуло землю небо знову* (С. 93); *Заплющить небо хмари вії* (С. 106); *Небо летється над вами ласкаве/ І голубить вас леготом хвиль* (С. 409); *Тремтить в розплавах сонця обрій* (С. 371); *За сутінь западає овид* (С. 347).

Конкретно-чуттєве значення наведених метафор увиразнюють епітети та компаративні деталі. Вони свідчать про новаторське уживання поетоніма *небо*, яке автор переосмислює, апелюючи до понять, які формують загальнокультурний і концептуальний зміст цього мовного знака.

Структура лексико-семантичного поля «простір» у мовостилі Є. Маланюка загалом проектується на структуру однойменного угруповання у національній поетичній мові. Діапазон семантико-естетичного розгортання номінацій природного простору (*земля, поле, степ, море, небо*) надзвичайно широкий, він засвідчує і традиційні, і новаторські засоби смислотворення, виявляє індивідуальні способи розвитку й збагачення словника у художньому зображенні національного простору.

Наталія Дащенко

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛЮБОВ У ПОЕЗІЇ МАРІЇ МАТІОС

Мова української поезії відображає світогляд українця, закоріненого на емоційно-чуттєвому сприйманні й відтворенні зовнішнього і внутрішнього мікросвіту. Одним із центральних у ньому є поняття *любов*, яке у поетичній творчості М. Матіос індивідуально виражене і відзначене етнокультурною специфікою.

Письменницю літературознавці часто називають етнопсихоаналітиком, який звертається у своїй творчості до найпотаємніших сторін буття народу, постійно ставить запитання «Хто ми?», примушує думати і переживати. М. Матіос — автор поетичних збірок «З трави і листя» (1982), «Вогонь живиці» (1986), «Сад нетерпіння» (1994), «Десять дек морозної води»

(1995), «Жіночий аркан» (2001), «Жіночий аркан у саду нетерпіння» (2007), що об'єднують твори, про які сама письменниця сказала так: «поезія — то виказування суцільного «я», то тектонічне формування тебе як особистості».

У поезії М. Матіос глибокі внутрішні переживання мають широку амплітуду, виявляють емоційні і тілесні стани, пов'язані з поняттям *любов*. Це почуття авторка називає бунтівливим, гріховним. Таке трактування сприймаємо в контексті уявлень про кохання — суспільних, традиційних, народних. Воно *гірке, потайне*, часто виходить поза межі народної моралі, *відчайдушне, не легковажне, глибоко пережите і відчуте*. Любов ліричної героїні — *чаклунська, медитативна, відьмацька, розкута, еротична, небесна, захланна*. Поетеса створює складні метафоричні образи з конкретно-чуттєвими асоціаціями: *любов — удар (любов — це так, як дав би хто під дих чи в ребра)*, *любов — змія (любов виповзає із мене — мов кобра)*, *любов — храм (Зречімося цієї отрути —/ Коханням зветься цей храм)*.

Тематично пов'язані з цим поняттям поетичні словосполучення утворюють семантичне поле 'любов'. Спираючись на ключову номінацію цього поля, М. Матіос передає своє уявлення про емоційний внутрішній простір особистості, представляє її інтимний світ, спираючись на етнопсихологічні, соціокультурні традиції в культурі чуттєвості українства. Так, *любов* означена епітетами й порівняннями: *Загойна, як вода хвойна,/ Тяжка, мов судьба ізгойна,/ Вільна — бо без конвою,/ Незнана — як вік мезозою,/ Солодка,/ Гірка,/ Розкута,/ Весела — що сміх банкрута,/ Гостра, мов брила наріжна,/ Непевна, як шлях роздоріжний,/ Безцінна,/ Смішна,/ Печальна,/ Таємна, як срамна тайна,/ Недовга — що слід астероїда,/ Смертельна, мов кров затросна,/ Вогнем у лице нам дише/ І долю нам строго пише*.

Ключові слова в зображенні *любові* — *душа, серце*, що створюють свої семантичні мікрополя. Поетична сполучуваність іменника *душа* в поезії М. Матіос — основа системи наскрізних образів емоційно-почуттєвого мікросвіту закоханого. Спостережено, що переважають конструкції «іменник *душа* + прикметник», в яких активно вживаються епітети: *бідна, біла,*

вечірня, гола, зуглена, зимна, камінна, крилата, нага, недобита, незрозуміла, неколінопреклонна, непродажна, несвяткова, неходжена, мучена, ніжна, розтріскана, самотня, сльотава, спресована, стерпла, уцільнена, чистюська. Цей означувальний ряд має два полюси окреслення стану: піднесеного (*біла, крилата, чистюська*) та зниженого, що переважає. Подібну амплітуду емоційного стану виражають і метафоричні сполуки «іменник душа + дієслово»: *вмліва, гарує, затремтить, квітує, клекоче, мовчить, ночує, поплететься, скавулить, скапне, спалює, тисне.*

Номінативні та предикативні словосполучення мають нерозривну метафоричну структуру: *душі параліч; поля душі; душа — остання блудниця; божевільні обійми душі; золоті пергаменти душі; душі схилились одна до одної; душа в душі; душа всі пута розірве; душа скапне воском; спалює душу безсмертний дурман; душа скинеться тонкими голосами; душу пити до останку; налити душу, душу відпустиши, як пташку; душа, наче лист осиковий, затремтить.*

У мові поезії М. Матіос активізовано й образотворчий потенціал поетизму *серце*. Його семантичне мікрополе створюють образні сполучення з широким емоційно-експресивним діапазоном. Відзначаємо переважання дієслівних конструкцій із опорним словом *серце*: *болить, гуляє, дрижить, здригнулося, канючить, тенькне.* Серед іменниково-прикметникових словосполучень — *серце згоріле, спустіле, стомлене, розірване (з туги), четвертоване.* Для ідіостилію поетеси характерні образні конструкції: *серце з любви посивіє/ сизим голубом на зорі; серця огненний омах; серця палкі вогні; лежить, мов квітка у пилюці,/ серце четвертоване моє; горить вогнем весільним моє серце* та ін. Виразником семантики аналізованого поняття *серце* можна назвати такі рядки: *У мене нічого, крім серця, нема./ Я серцем весь вік затратована.*

Поетизм *кров* у контексті аналізованої поезії також передає емоційний і фізичний стан ліричних героїв: *кров молода; дзвін крові, крові зойк; крові спасенна втома; кров спечеться, зів'яне, клекоче, горить, стогне, салютує; кров гуде несамовито, мов літня злива.*

Стан переживання *любові* у поезії М. Матіос вербалізується за допомогою іменників-синонімічних відповідників *кохання*,

ласка, ніжність, бажання, шал, жага, пристрасть, тремтіння, млість. Динаміку любовних переживань передають дієслова: голубити, виборсуватись, вмлівати, звабити, любити, любити, милувати(ся), мліти, обніматися(ся), оповивати, пестити, приголубити, пригортати, приневолити, припадати (одне до одного), притиснути, притулити(сь), розлюбити, тишитися, цілувати(сь); перецілована, пещена. Контекстуально втягнені у семантичне поле 'любов' й такі дієслова: дуріти, задихатися, зів'янути, коритися, мліти, мовчати, попеліти, розуміти, сміятися, снити, украсти, умирати, шептати та ін.

Тема любові в поезії М. Матіос розвивається «на перехрещенні національного і феміністичного дискурсів» (С. Філоненко). Семантичне поле 'любов' охоплює й іменники, що допомагають конкретизувати фізичне почуття, а саме: губи, груди (грудь), дотики, жадання, жага, коліна, лоно, млість, обійми, перса, плоть, поцілунки, стан, стегна, тіло, тремтіння, уста, хіть, цілунок. Слова губи, уста мають такі означення: білі, запеклі, згорілі, квалливі, малинові, натомлені, самітні, скажені, солодкі, сонні, спалені, тугі.

З емоційним станом закоханості, любові пов'язані номінації, які передають слухові, дотикові відчуття. Традиційно конкретно-чуттєвий зміст мають поетизми *очі, губи (уста), руки, волосся*. Їх синтагматичні зв'язки підпорядковані передаванню найтонших емоційно-психологічних станів: *плеса очей — що ніч; очей озера; зойк пальців; божевільні пальці; шепіт долонь; гілля рук; сонна рука; білі руки; руки розкрадатимуть, вибиратимуть мене/ сьогодні зночі/ завтра/ і навіки; купаються в потоці вогняному/ дві сплетені наші руки; рук і волосся плутанина; твоя рука/ розтинала жаром білі груди/ і пускала серце сторчкака.../ кроїла навпіл груди білі/ і виймала серце, як своє; губ отрута, дикі ружжі уст; мої уста співали б Вам, як птаці*.

Широку гаму почуттів, емоційних станів вербалізовано в аналізованій поезії через семантико-синтагматичні відношення слова *очі* (*вічі, погляд*). Тут зосереджена й ознака кольору (*синьозорі, смарагд, горіхові, як Чорне море*), і внутрішнього стану (як *Черемош, дальні, чужинські, нетутешні, нічії, тепер мої*) та його емоційного вияву (*ясне світіння віч; безумний*

ізумруд, дивовижні, з очей — з поволокою дим; я поглядом зневолю — і підстрілю).

Почуттєву сферу і тактильні відчуття передає слово *дотик*, семантично доповнене і збагачене образною сполучуваністю зі співвідносними та неспіввідносними лексемами *обійми, цілунки, цілувати, обійматися, тулится, пригортати* та ін.: *від рук твоїх вліваю; гориш в моїх руках; неповторні дотики; гарячі обійми; обійми підпалюють плечі; я, мов ожина з павутини, / виборсуюсь з твоїх обіймів; падаю в обійми; притулись мені до голови / чи до колін; дощ цілунків; дотик палить.*

Тілесні, фізичні відчуття любові, кохання, закоханості представлені у поезії М. Матіос такими висловами: *сохне тіло уночі, / Мов свіжозрубана ялиця; лиш тіло, як натягнута струна, / Бринить ліниво, солодко і... сонно; тіло робиться, як мед, / Чи, як сметана, чи ранет; сонний запах твого тіла; жага спалює кров; тремтіння плоті; і соками винограду / Розбуджена плоть стече; перстень бажання — як глина суха — / тріскає; гамуємо кров свою п'яну; тиха млість сповила* та ін.

Емоційний стан закоханості часто межує із тривожними переживаннями, відчуттям недостатності перебування разом, потерпанням через розлуку. У поезії М. Матіос поняття *розлука* тяжіє до поняття *любов*, оскільки передає усі відтінки стану закоханих, коли вони не разом. Семантику лексеми *розлука* увиразнюють загальнономвні й контекстуальні синоніми *самота, печаль, чекання, ждання; сама, одна як палець*. Поняття *розлука* формують численні образні вислови: *батіг розлук; звалища розлук; розлука сміється; вродиться розлука; збираєшся в розлуки; безконечна розлука; розлука дихать не дає; ця розлука — що об серце рашип'їлем; розлука тягнеться, як у сльоту воли; немов холодне літо; застогнеш мовчки від розлук, / як під сокирою ялиця; печаль велика душу сушить; печаль не має меж; вісім кіл — самої самоти*. Семантичне мікрополе *розлуки* наповнюють прикметники-означення (*ждання — безмежне, довге, неказанне; самота — остання, чумна; печаль — нескінченна*), дієслова *згадувати, ждати, журитися, кликати, чекати*; образні конструкції: *жду тебе, як пастирі Христа*. Вербалізатори *розлуки* часто виступають у позиції антитези: *розлук зо три кибитки — зустрічей зо дві верстви*.

Ліричні герої (*жінка, чоловік*), що переживають любов, номіновані *жінка, шлюбна жінка, дружина, любаска, donna, fetea; чоловік, любчик, любас, коханчик золотий, солодкий, коханці хмільні; я, ти, ми*). Примітно, що М. Матіос вимальовує образ залюбленої жінки, використовуючи лексику з високим стилістичним регістром, як-от: *золота, біла пані; небожителька, неповергнута примадонна; лебедиця первопрестольна, / коронована день при дні; цариця й кума королю; Свобода, повелителька, приборкувачка; пасія, тайна, дивина, тасмна зірка; явна квітка, білий жбан*. Цей ряд окреслює загальний образ самодостатньої, впевненої, щасливої жінки.

Часто поетеса висловлюється від першої особи. Тоді вона характеризує власне сприйняття *любові*, означеної епітетами *біла, золота, лагідна, палка, покірна, солодка; грішна, звабна, кохана, неминуча, розлюблена, щаслива*. Засобами самоідентифікації ліричного героя, що переживає стан закоханості, є номени різного семантичного та експресивного забарвлення: а) позитивно піднесеного: *Марія-зоря, щасливиця, жона, дівка, дівчинка, немовля, молода, молоденька, молодюська; пещена; добра, рада, сильна*; б) спокусливо-інтимного: *грішниця, досяжна, продажна дівка, відлюдниця*; в) емоційно сумного: *сплакана, жінка-вигнанка*. У межах цих груп можна виділити окремі асоціативно-образні (часто градаційні) ряди змалювання ліричної героїні: *впіймана, як ланя, — у загін. / Обставлена із чотирьох сторін. / Пришпилена...; Я — пергамент / З печер Кумрана; я — взята у руки скрипка; я — приспане янголя, запізніла фора; Я біла / камінна / солотвинська / сіль, / І регіт причинний совиний. / Я стогін двох тисяч земних породіль, / І плач середземний вдовиний; Я гарна — мов ягід стебла, / Як риба під каменем, гарна, / Як ще не впольована сарна*.

У любовній грі поетеса характеризує жінку так: *молода бісиця, бісиця із бісиць, чугайстриця, мольфарка, злодійка*. Часто з'являються зооморфічні образи: *змія, голубка, лошиця, лошичка, ягня, ягниця, стара вівця, лисичка, ласиця; житня пташечка-перепілка; підстрелена дичина та ін.*

Специфічною ознакою вербалізації образу *любов* у поезії М. Матіос є семантичне тяжіння до нього лексем на позначення *опіки, оборони, охорони*. Це виражено у контекстуальних зна-

ченнях 'захисниця', 'заступниця', 'цілителька', 'пожертва'. Наприклад: *може, я тебе вброню; відвертатъ від тебе замах/ Чужих очей; словом загою; сьогодні ладна/ На ешафот за тебе; Бог вбронить./ Хай Бог боронить./ Може, я тебе вброню./ Я цілую твої долоні./ Я боюся./ Бо я люблю.*

До коханого лірична героїня звертається так: *мій яструбе і мій собою, мій голубе, мій коханий, єдиний мій, солодкий, золотий, милий, рідний, солодкий і гіркий, моя бідашко.* Номінативний ряд на позначення чоловіка великий: він уміщує різнополносні якості і характеристики, що представляють найрізноманітніші відтінки почуттів, які виникають у жінки щодо свого обранця. Наприклад: *ангол, герой вічний, дон, коханець, коханчик, лицар, любчик, любчик-муж, оборона, Пан, поклонник, рятівник, сирота, судьба, чоловік; вампір, злодій, змії, крадій, палач, розбійник, хижий звір, хижий хижак.* М. Матіос іменує коханого за допомогою експресивних висловів: *ти хвала моя обрадованна/... Ти є душа моя і суть нетлінна; Ти є мій Спас./ І Божя кара./ Ти любчик мій./ І Бог./ І цар.* Вторинні образні номінації коханого часто мають будову частини складного речення: *той, що над панами Пан; той, що в чоло цілує; отой, що усотався в кров навік/ мені святий — як великодна паска,/ і клятий, мов питущий чоловік.* Як і щодо ліричної героїні, для характеристики ліричного героя поетеса вибірає цікаві паралелі зі світом природи, втілені в компаративних зворотах: *ти — запашний, мов сіно; молодий, мов олень; золотий коханчик/ У передранні пахне, наче мак; це ти, мов нічна сльота,/ мов цвіт на сумних деревах; ти темінь моря, васильковий чад; ти, мов той сон, приходив анізвідки; ти — мов татарин на коні кочуєш —/ Гарцюєш по розтрісканій душі.*

Не все у поезії М. Матіос має словесне втілення, як і почуття, що передаються чи сприймаються на рівні вібрацій, інтуїції. У поезії багато образних висловлювань, що мають імпліцитний зміст. Цьому підпорядкована й оригінальна строфіка, й обірвані, недомовлені фрази, і накопичення розділових знаків — трикрапок, знаків оклику і запитання: *Зійшовся клином світ чи світом клин/ На срібнім сяйві золотих сивин./ Пливе з-під ніг тверда колись земля./ І я дивуюсь: я це чи не я?!*

Вербалізація любовного стану здійснюється через займенники різних розрядів: особових (*я, ти, ми, він*), присвійних (*мій, твоя, наші*), означальних (*який, яка*), вказівних (*та, той*): *ми* — *двійко втікачів; ми сумні, неговірки, але не бідні; наші сліди; наші імена*. Самовираження закоханих із «розшифруванням» займенника *ми* містить зіставлення, аналогізування, порівняння (*ми* — *замлілі в лісах дими; як отави, зів'ялі ми*); етноасоціації (*ми розстелені, як полотна; ми коханці — молока вранці*); моральні оцінки й емоційні характеристики (*ми* — *приблуди межі людьми; ми кохані і ми вигнанці/ «Пройди-горе» й «дай-душу» ми*). Характерною ознакою вираження ставлення до обранця в поезії М. Матіос є звертання на *Ви*: **Ви** — *сіль в моєму серці; Була безіменна, безсила, безрідна,/ Поки не зустріла я Вас; І світ став добрішим і гарними люди,/ Коли Ви зустрілись мені*.

Віддалену від аналізованого поняття семантичну зону формує лексема *сон* і пов'язані з нею вербалізatori: *сон, безсоння, спати, засинати, прокидатися, просинатися, сонний* та ін. Наприклад: *про-си-на-ння; заснути в тебе на плечі; солодким знеможені сном; безсовісний, безсоромний сон; безсоромне безсоння; муркочучи, засинає*. До цього периферійного семантичного мікрополя дотичні вербалізatori *ніч, уночі, ночувати: ночі пісні; сонна чи сонлива,/ у гойдалці гойдатиме їх ніч; скоротавши ніч із кимсь чужим; трішки мене/ Вночі приходило до тебе*.

На периферії знаходяться просторово-часові номени. У такому значенні в поезії М. Матіос переважно виступають природні об'єкти рідної землі; весь *простір Карпат як театр для двох закоханих*. Лірична героїня, як Мавка, кличе свого обранця *під небеса, в трави, в травичку-шовковичку, на зелені простирадла трави, на біле покривало спориша; до чистої води, в прохолоду сумних дубів*. Особливо актуальним для усамітнення в аналізованій поезії виступають *ліс, сад* (у збірці «Жіночий аркан у саду нетерпіння»). Це — потаємне, але знайоме і рідне для ліричної героїні місце, яке уявляється як захищений дім (*і приведу в палац — в одну стіну/ Із лісу/ Й небом — голубою стелею; я в цьому саду бувала у раю*).

Характерним для мови поезії М. Матіос є невидима прив'язаність до менталітету українця, який не завжди можна

пізнати на рівні розуму. Тому читачі сайтів «творчих майстерень», не вміючи інакше пояснити свою реакцію на вірші поетеси, пишуть, що вони «зачіпають». На сайті електронної київської міської бібліотеки (КГБ — Киевская городская библиотека) Надія Пукас у статті «Чи може бути полин солодким?» пише: «На щастя, мені до рук потрапила збірка поезій Марії Матіос «Жіночий аркан у саду нетерпіння» — поезії справжньої Жінки. Жінки із плоті і крові, жінки, яка вміє бути щасливою отут і вже. Наче одужуючий після важкої хвороби, я почала оговтуватися, входити, як у купіль, у бездонну річку ніжної жіночої любові, високих почуттів і прагнень, пити цілющу воду Високої Поезії».

Отже, вербалізація поняття *любов* у мові поезії М. Матіос актуалізує широкий спектр експресивно-емоційних, образних позначень, яким властиве поєднання самотнього авторського і глибинного етнічного уявлень про почуттєву сферу загалом.

Ольга Сенькович

МОВНИЙ ОБРАЗ СОЦІУМУ У ПРОЗІ БОРИСА АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Лексема *соціум* за Словником іншомовних слів — це «1. Людська спільність як результат історично зумовлених форм діяльності людей. 2. Група людей, об'єднаних за якоюсь ознакою (професійною, культурною тощо)» (Бибик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів; / за ред. С. Я. Єрмоленко. — Х., 2006. — С. 503). Тому природно, що його мовна репрезентація в соціально-психологічній прозі першої третини ХХ ст., яскравим представником якої вважаємо Б. Антоненка-Давидовича, пов'язана передусім із показом людини — тих її іпостасей, які були найбільш знаковими, актуальними для України зазначеного періоду. Лексика, яка відображає ці тенденції, формує такі основні лексико-тематичні групи (ЛТГ): «назви суспільних